

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕДАГОГАTHE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE GENERAL SECONDARY
EDUCATION INSTITUTION AS A DETERMINANT OF THE PROFESSIONAL
ADAPTATION OF A TEACHER

В статті зроблена спроба, з урахуванням феноменальних рис освітнього середовища закладу загальної середньої освіти, аргументувати його роль у перебігу професійної адаптації педагога. Короткий теоретичний огляд наукових джерел з досліджуваної проблематики уможливив висновки щодо сутності базових понять дослідження. Освітнє середовище закладу загальної середньої освіти розглядається як багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що має об'єктивні можливості цілеспрямовано впливати на розвиток та соціалізацію особистості; це комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання повної загальної середньої освіти, забезпечує можливість для загальнокультурного та особистісного розвитку усіх суб'єктів освітнього процесу. З'ясовано сутність професійної адаптації педагога як безперервного процесу, який передбачає постійне пристосування до мінливих умов професійної діяльності. Встановлено, що професійна адаптація є успішною, якщо в організації системно реалізують заходи, які спрямовані на забезпечення успішного професійного становлення працюючої особи, формування в неї професійних якостей, установок, потреби активно і творчо працювати. На основі результатів анкетування 185 практикуючих учителів закладів загальної середньої освіти м. Києва, Київської та Дніпропетровської областей, яке проведено у квітні 2024 року, зроблено висновки про актуальні труднощі їхньої професійної адаптації. Для зручності аналізу типових проблем, з якими стикаються на робочому місці вчителі, їх класифіковано на типи: особистісно-персональні, педагогічно-професійні, психологічні, матеріально-технічні, фінансові, соціальні (в тому числі, пов'язані з контекстом війни). Проведене дослідження актуалізувало необхідність обґрунтування цілісної внутрішньо-організаційної системи підтримки професійної адаптації педагога в освітньому середовищі закладу освіти.

Ключові слова: нова українська школа (НУШ), освітнє середовище, освітнє середовище закладу загальної середньої освіти, професійна адаптація, професійна адаптація педагога, середовищний підхід в освіті.

In the article, an attempt is made, taking into account the phenomenal features of the educational environment of the general secondary education institution, to argue its role in the course of professional adaptation of the teacher. A brief theoretical review of scientific sources on the researched issue made it possible to draw conclusions about the essence of the basic concepts of the study. The educational environment of the institution of general secondary education is considered as a multi-subject and multi-subject systemic formation that has objective opportunities to purposefully influence the development and socialization of the individual; this is a complex of conditions-opportunities and resources (material, financial, personal, technological, organizational, reputational) for the education of the individual, which have formed purposefully in an institution that performs educational functions in the provision of full general secondary education, provides opportunities for general cultural and personal development of all sub objects of the educational process. The essence of the teacher's professional adaptation is clarified as a continuous process that involves constant adaptation to the changing conditions of professional activity. It has been established that professional adaptation is successful if the organization systematically implements measures aimed at ensuring the successful professional development of a working person, the formation of professional qualities, attitudes, the need to work actively and creatively. Based on the results of a survey of 185 practicing teachers of general secondary education institutions in Kyiv, Kyiv and Dnipropetrovsk regions, which was conducted in April 2024, a conclusion was made about the actual difficulties of their professional adaptation. For ease of analysis of typical problems faced by teachers in the workplace, they are classified into the following types: personal-personal, pedagogical-professional, psychological, material-technical, financial, social (including those related to the context of war). The conducted research actualized the necessity of substantiating an integral intra-organizational support system for professional adaptation of a teacher in the educational environment of an educational institution.

Key words: New Ukrainian School (NUS), educational environment, educational environment of a general secondary education institution, professional adaptation, professional adaptation of a teacher, environmental approach in education.

УДК 373:[37.011.3-051:331.54-044.332]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.1.18>

Братко М.В.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри освітології
та психолого-педагогічних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Сіменик Є.С.,

аспірант кафедри освітології
та психолого-педагогічних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
заступник директора
з навчально-виховної роботи
Приватного закладу загальної
середньої освіти II–III ступенів
«Архітектурно-інженерний коледіум А+»

Постановка проблеми. Професійна адаптація – складний, тривалий, багатоплановий, поетапний процес до якого залучаються працівники. Він передбачає процес ознайомлення співробітників з умовами і правилами роботи в корпорації (організації, установі, підприємстві), допомогу в інтеграції працівників в колектив. Адаптація до

професійної діяльності – важливий етап самовизначення молодого педагога упродовж якого продовжується формування його установок, потреб, інтересів, відбувається пристосування фахівця-початківця до особливостей педагогічної діяльності, нового соціального оточення та умов праць. В умовах сьогодення цей процес ускладнюється

ментальними, соціальними змінами, кризовими процесами, що відбуваються в освітній системі України, які спричиненні різними чинниками – вимогами цивілізаційного поступу, наслідками пандемії коронавірусної хвороби, спричиненою SARS-CoV-2, воєнною агресією Росії проти України. Повна загальна середня освіта в Україні перебуває у стані активного реформування та трансформації задля вивіщення якості освіти, адекватної відповіді на сучасні цивілізаційні виклики. Нова українська школа (НУШ) – це довготермінова ключова реформа в сфері освіти, стратегічною метою якої є створення якісно нової школи, що стане дієвим чинником формування людського капіталу, економічного розвитку та конкурентоспроможності України. Е. Тоффлер (A. Toffler) переконаний, що «стратегії розвитку не матимуть сенсу, аж поки вони вповні не врахують нової ролі знань у творенні багатства та прискорювального імперативу, що ходить із нею в парі. Позаяк знання (за нашим визначенням, воно включає в себе уяву, цінності, образи, мотивацію, а ще – формальні технічні навички) дедалі частіше посідає в економіці центральне місце [1, с. 485].

У Концепції НУШ передбачено, що випускники НУШ – освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни та патріоти, здатні до ризику та інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті. Потенціал для забезпечення виконання ключових завдань закладений у формулі НУШ, яка включає дев'ять ключових компонентів: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно; наскрізний процес виховання, який формує цінності; децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя; справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [2].

Акцентуємо увагу на освітньому середовищі закладу середньої освіти – ефективному, інтегральному, мультискладному чиннику розвитку особистості у процесі здобуття освіти; специфічному полі взаємодії усіх учасників освітнього процесу. Безперечно, джерелом розвитку людини, специфічною силою, яка спонукає до руху, є її мотивації, схильності, бажання, цілі. Проте, щоб ці механізми включились, необхідний певний

поштовх, зокрема, це може бути вплив зовнішніх умов – середовища. «Гени не можна розглядати окремо від контексту середовища», – зазначає стенфордський професор Р. Сапольскі (R. Sapolsky) [3, с. 197], говорячи про вплив середовища на розвиток особистості.

Адаптація охоплює широкий перелік явищ (від біологічного пристосування живого організму до середовища до складної психологічної та соціальної адаптації людини), є за своєю природою процесом взаємодії людини з навколишнім середовищем. Це дозволяє нам припустити, що освітнє середовище закладу освіти відіграє провідну роль у професійній адаптації педагога. Контекст перебігу освітнього процесу – освітнє середовище закладу освіти – впливає на поведінку й академічні результати здобувачів освіти; слугує вагомим чинником якості освітнього процесу та його результатів; є тим місцем, де відбувається трансформація досвіду й ідентичності усіх учасників освітнього процесу, зокрема і педагогів. Умови праці учителя у школі передбачають високий рівень відповідальності, інтелектуального та емоційного навантаження, а професійна діяльність характеризується складністю, багатоаспектністю. Для того, щоб отримати умотивованого учителя, який має свободу творчості й розвивається професійно, потрібно відповідне середовище – цілісна соціокультурна система, що сприяє поширенню певних соціальних, культурних зразків і установок, стимулює реалізацію групових інтересів, активізує взаємодію суб'єктів освіти, формує особистісне ставлення до базових цінностей, сприяє засвоєнню соціального досвіду, набуттю нових якостей. Дослідження адаптації особистості є актуальним у динамічній, мінливій соціокультурній реальності, яка вимагає постійного розвитку, пристосування задля ефективної самореалізації в якісно нових умовах життя і праці. Міждисциплінарний характер адаптації спонукає до вивчення феномену з точки зору біологічного, соціально-філософського, психолого-педагогічного, кібернетичного та інших підходів. Розрізняють три взаємопов'язаних види адаптації: психофізіологічну, соціальнопсихологічну і професійну. Професійна адаптація є одним із найважливіших етапів професійного становлення особистості молодого вчителя. Від її характеру, результатів та термінів значною мірою залежить ефективність всієї подальшої діяльності, зростання професійної майстерності та, відповідно, якості освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На нашу думку, освітнє середовище закладу освіти, завдяки своїй природі та функціоналу відіграє важливу роль у професійній адаптації вчителів. Наші міркування знаходять підтвердження в класичних працях з теорії середовищного підходу (А. Абуалраб (I. Abualrub), У. Бронфенбреннер

(U. Bronfenbrenner), Л. Виготський, Дж. Гібсон (J. J. Gibson), Дж. Д'юї (J. Dewey), Я. Корчак (J. Korczak), Т. Парсонс (T. Parsons), Б. Ф. Скіннер (B. F. Skinner), В. Слободчиков, Б. Фрейзер (B. Fraser) та ін.); наукових розвідках сучасних українських учених, предметом дослідження яких є різні аспекти реалізації середовищного підходу в освіті (М. Братко, В. Желанова, Н. Гонтаровська, О. Лінник, О. Ярошинська та ін.). Для розуміння сутності процесу професійної адаптації учителя стануть у нагоді наукові напрацювання О. Галуса, С. Гури, О. Замятної, І. Зязюна, І. Облес, А. Семеза, Л. Семез, В. Семиченко, С. Сисоєвої, С. Шари, Н. Чайкіної та ін.

Метою статі є спроба з'ясування потенційних можливостей освітнього середовища закладу загальної середньої освіти щодо ефективної професійної адаптації педагога. Вирішенню окресленої мети сприятиме розв'язання низки завдань, а саме: огляд наукового тезаурусу проблеми; з'ясування сутності процесу професійної адаптації педагога в закладі загальної середньої освіти; окреслення ролі освітнього середовища закладу загальної середньої освіти в професійній адаптації педагога, зважаючи на його феноменальні риси; виявленню типових проблем з якими стикаються на робочому місці новопризначені вчителі (на основі результатів анкетування).

Виклад основного матеріалу. Реалізація середовищного підходу в освіті зумовлене зорієнтованістю педагогіки на багатомірну і всебічну оцінку чинників розвитку особистості в освітньому процесі з метою вивіщення його результативності та ефективності. Домінантні ідеї середовищного підходу в освіті базуються на переконанні, що середовище є одним з об'єктивних і вирішальних чинників становлення і розвитку особистості. Людина живе в середовищі, яке «олюднене», створене нею. Оточуючий світ – це та реальність, яка, крім інших впливів, також впливає на формування людини. Людина змінюється під впливом середовища, середовище набуває нових якостей завдяки діяльності людини [4. с. 167]. Середовищний підхід узгоджується з теорією розвитку людини, яка носить назву – екологія людського розвитку, або теорія екологічних систем (ecological models of human development), що запропонована американським психологом У. Бронфенбреннером (U. Bronfenbrenner) [5]. Відповідно до цієї теорії, розвиток людини – це динамічний процес, що відбувається за двома напрямками. З одного боку, людина сама реструктурує середовище, а з іншого – зазнає впливу з боку середовища.

Середовище, у науковому дискурсі гуманітарних та соціальних наук, у більшості випадків визначається як щось протилежне внутрішньому світу людини; як певна об'єктивна реальність, що є інтегральною сукупністю природних і соціальних умов,

у яких проходить життя людини. Співвідношення понять «середовище» і «простір» аналогічне співвідношенню частини та цілого. Середовище може бути включеним у простір, оскільки простір є багатомірним. Крім того, середовище може бути одним із вимірів простору [4, с. 114]. Середовище стає освітнім, коли воно є сукупністю матеріальних чинників освітнього процесу, міжособистісних стосунків та особливих психолого-педагогічних умов для формування і розвитку особистості. Усі ці чинники взаємопов'язані, доповнюють один одного, впливають на кожного суб'єкта освітнього середовища, водночас суб'єкти освітнього процесу впливають на середовище, перетворюючи та змінюючи його.

Результати наших попередніх досліджень теорії і практики середовищного підходу в освіті [4] засвідчують, що науковий дискурс пропонує багатоваріантні підходи до визначення сутності освітнього середовища, яке розглядається як частина соціокультурного простору; соціокультурна система; система впливів та умов формування особистості; сукупність можливостей навчання та розвитку особистості; система ключових чинників, які визначають освіту та розвиток особистості; сукупність людських практик і матеріальних систем; сукупність умов, в яких відбувається навчання та, які впливають на результативність і стосунки учасників освітнього процесу; продукт спільної діяльності освітніх суб'єктів. Виявлено, що в англійськомовних публікаціях широко представлені результати вивчення впливу освітнього середовища на особистість, яке дослідники інтерпретують як освітнє середовище (educational environment), освітній клімат (educational climate), академічне середовище (academic environment), середовище навчання (study environment) середовище учіння / навчання (learning environment). Так, Т. Воргер (T. Warger) вважає, що навчальне середовище (learning environment) включає освітні ресурси і технології, засоби та моделі навчання, взаємодію з локальним і глобальним контекстом, культурні та поведінкові аспекти [6]. Учені проводять паралель між освітнім середовищем та екологічним середовищем, стверджуючи, що середовище навчання є сукупністю людських практик і матеріальних систем, так само як екологічне середовище є поєднанням живих істот і фізичного середовища. Вони закликають до дослідження усіх аспектів взаємодії студентів та викладачів в освітньому середовищі з метою активізації інтерактивності освітнього процесу. Автори англійськомовних публікацій з проблематики освітнього середовища (T. Warger, G. Dobbin, T. Herrington, J. Herrington, B. Fraser) наполягають, що сучасне освітнє середовище має бути гнучким (flexibility), відкритим (openness), забезпечувати студентам доступ до різних ресурсів (access to resources). Його основне призначення – підтримка

ефективності освітнього процесу для усіх його учасників, як студентів, так і викладачів.

Аналіз існуючих підходів до тлумачення сутності освітнього середовища закладу освіти уможливають висновок, що освітнє середовище закладу освіти – це система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та предметно-просторовому оточенні в рамках освітнього процесу, що організовується та найактивніше впливає у період формального навчання, або багаторівневої системи умов / обставин / чинників / можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному. Зокрема, О. Ярошинська визначає освітнє середовище закладу вищої освіти як «сукупність умов, які впливають на цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти й забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів освітнього процесу з метою досягнення цілей його суб'єктів» [7, с. 16].

Результати проведеного огляду наукових джерел стали теоретичною основою для формулювання авторського погляду на досліджуваний феномен. Нами врахована тенденція, яка спостерігається в усіх дослідженнях – це погляд на освітнє середовище як системне явище (утворення), що виконує певні функції; умову, чинник, поле можливостей для суб'єктів освітнього процесу. Відтак, *освітнє середовище закладу загальної середньої освіти*, на нашу думку, це – багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що має об'єктивні можливості цілеспрямовано впливати на розвиток та соціалізацію особистості; це комплекс умов–можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання повної загальної середньої освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку усіх суб'єктів освітнього процесу.

Проведений аналіз існуючих підходів до виокремлення структур освітнього середовища та власна наукова позиція спонукає нас до виділення таких структурних компонентів в освітньому середовищі закладу освіти:

– *особистісного* (суб'єкти освітнього процесу, зв'язки і взаємовідносини між ними, що проявляються у діяльності, спілкуванні та поведінці). Цей компонент включає усіх суб'єктів освітнього процесу у закладі освіти. Це різні групи – статево-вікові, субкультурні, різних рівнів професійної компетентності, майстерності, професіоналізму, різних років навчання, професійної приналежності. Саме особистісному компоненту належить провідна системоутворююча роль у формуванні непо-

вторного освітнього середовища закладу освіти. Взаємодія, взаємовплив, взаємостосунки педагогів і здобувачів освіти, інших стейкхолдерів, міжособистісні стосунки педагогів, закладають підґрунтя цього феномену. Особистісний компонент – це людські ресурси, які неможливо скопіювати; це та складова, що забезпечує особливу синергетику, яка може проявитися в результаті роботи освітньої організації та надати цьому результату якості;

– *аксіологічно-сміслового* (місія, візія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали, символи, корпоративна культура, історії соціально-схвального життєвого успіху випускників). У більшості випадків цей компонент забезпечує концептуальне теоретичне підґрунтя для вироблення управлінських стратегій і тактичних управлінських рішень; визначає кордони можливого, допустимого та схвального в межах освітнього закладу, опосередковано впливає на варіативність поведінки членів освітньої спільноти. Аксіологічно-сміслові засади діяльності закладу освіти – це важливий аспект діяльності освітньої організації, її важливі активи, що забезпечують конкурентоспроможність, які неможливо ні купити, ні скопіювати. Корпоративна культура – це специфічне середовище, що сприяє співробітництву, ініціативі, інноваціям, системі навчання та підвищення кваліфікації співробітників, посилення чинників, які позитивно впливають на мотивацію, задоволення від процесу та результатів усіх учасників освітнього процесу;

– *інформаційно-змістового* (основні та допоміжні освітні програми; позааудиторні культурні та соціальні проекти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу);

– *організаційно-діяльнісного* (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії та поведінки суб'єктів освітнього процесу, способи комунікації, у тому числі через соціальні мережі, управлінські структури та механізми, включаючи учнівське самоврядування);

– *просторово-предметного* (матеріально-технічна інфраструктура, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, обладнання для внутрішньої ІК-мережі, виходу в Інтернет, бібліотечні ресурси, у тому числі електронні, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень) [4, с. 156–158].

Проведений аналіз джерельної бази дозволяє зробити висновок про міждисциплінарність проблематики адаптації особистості для дослідження якої, за науковим висновком І. Облес, реалізуються біхевіористський, інтеракціоністський, психоаналітичний, гуманістичний і когнітивний підходи [8]. Щодо видів та типів адаптації, то С. Шара, досліджуючи професійно-педагогічну адаптацію, приходять до висновку, що ученими, відповідно до їхньої наукової позиції та використаних наукових підходів, у психолого-педагогічних

дослідженнях виокремлюються: психофізіологічна і соціально-психологічна адаптація; фізіологічна, соціально-психологічна, професійна; психолого-педагогічна, соціально-педагогічна; сенсорна і соціальна; формальна, суспільна, дидактична; зовнішня і внутрішня з її двома різновидами – спрямована на розв'язання внутрішніх конфліктів і структурна, спрямована на «координацію якого-небудь механізму з уже утвореними механізмами, з якими вона складає комплекс»; позитивна і негативна (за ознакою «результат адаптації»), добровільна і примусова (за механізмом здійснення); короткотривала (типи: інструментальний, соціальний, із збереженням належності до минулого) і довготривала (ідентифікація з новим соціумом) [9, с. 8–9].

Адаптацію можна розглядати в різних аспектах. *Адаптація як загальна універсальна властивість життя:* Всі живі організми, від найпростіших до найскладніших, володіють природною здатністю пристосовуватися до мінливих умов середовища. Це фундаментальна властивість життя, яка забезпечує виживання та процвітання видів. *Адаптація як неперервний процес вдосконалення:* Адаптація є а динамічним процесом, який триває протягом усього життя. Як суспільство, так і кожна людина постійно стикаються з новими викликами та можливостями, що потребує постійного вдосконалення та пристосування. *Адаптація як взаємодія з середовищем:* Адаптація ґрунтується на взаємодії з середовищем. Організми та суспільства, які не здатні пристосовуватися, ризикують опинитися в невідповідному становищі або навіть загинути. *Адаптація як універсальне явище:* Адаптація не обмежується лише біологічними організмами. Вона спостерігається також у соціальних системах, технологіях та інших сферах життя.

Отже, можна зробити висновок, що адаптація, у своєму найширшому розумінні, відображає фундаментальну властивість живих істот пристосовуватися до мінливих умов середовища. Це неперервний процес вдосконалення, який стосується як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема.

Аналізуючи широку палітру підходів до тлумачення поняття «адаптація» дослідник Х. Жунсі звертає увагу на такі аспекти адаптації: адаптація як процес пристосування індивіда до нового середовища, як результат цього процесу та як спосіб досягнення будь-якої мети та отримання вигоди для індивіда; адаптація як досягнення рівноваги, відносної гармонії між суб'єктом та середовищем, а також як процес, що забезпечує не тільки стабільність, але й можливості розвитку індивіда; адаптація як досягнення відповідності між цілями та результатами діяльності особистості. Дослідник приходить до висновку, що під адаптацією необхідно розуміти процес взаємодії особистості

із середовищем внаслідок невідповідності її властивостей та особистісних якостей вимогам цього середовища з метою досягнення стабільності та взаємного розвитку [10]. Зазначені трактування адаптації як процесу, дозволяють зробити висновок про важливість середовища, в якому і до якого, відбувається адаптації. Відповідно для професійної адаптації педагога вирішальну роль буде відігравати освітнє середовище, в якому вона відбуватиметься.

Актуалізуємо, що *професійна адаптація* – безперервний процес, який передбачає постійну адаптацію (пристосування) до мінливих умов професійної діяльності; це система заходів, спрямованих на забезпечення успішного професійного становлення працюючої особи, формування в неї професійних якостей, установок, потреби активно і творчо працювати. Професійна адаптація (як результат) виражається у розвитку стійкого позитивного ставлення працівника до своєї професії, певного рівня оволодіння ним специфічними навичками та уміннями, у формуванні необхідних для якісного виконання роботи властивостей. Професійна адаптація охоплює як первинну адаптацію молодого фахівця до початку професійної діяльності, так і реадaptaцію, пов'язану зі змінами умов професійного середовища. Усе назване стосується і професійної адаптації педагога.

Дослідниця З. Дробінська виокремлює три фази професійної адаптації педагога:

1) *фаза професійної дезадаптації*, що характеризується гострою реакцією всіх підсистем особистості на нові вимоги й умови професійної діяльності. Це виявляється у почутті внутрішнього дискомфорту, нестабільності перебігу всіх психічних процесів, нестабільності емоційних станів, що переважно характеризуються реакціями фрустрації, паніки, депресії тощо. На цій фазі професійної адаптації можливості, очікування молодого педагога не збігаються з реаліями педагогічної діяльності: гостро постає суперечність між вимогами та професійною, психологопедагогічною підготовленістю;

2) *фаза професійної неадаптації* характеризується поступовим зниженням психологічного напруження, гострі суперечності між професійними можливостями, професійною підготовкою та вимогами професійної діяльності поступово зникають завдяки реалізації адаптивних стратегій;

3) *фаза власне професійної адаптації* характеризується досягненням внутрішньої гармонії між Я-особистісним та Я-професійним педагога, між вимогами й умовами педагогічної діяльності в освітньому закладі та його власними можливостями [11].

Чому професійна адаптація така важлива? Молоді вчителі, які успішно пройшли адаптацію, швидше опановують необхідні професійні

навички, методики навчання, навчаються ефективно взаємодіяти з здобувачами освіти та організувати освітній процес. Успішна адаптація допомагає молодим вчителям подолати перші труднощі, з якими вони стикаються в роботі, підвищує їхню впевненість у власних силах та мотивує до подальшого самовдосконалення. Від рівня професійної адаптації молодих учителів залежить якість знань та навичок, які отримують здобувачі освіти. Вчителі, які успішно пройшли адаптацію, здатні створювати цікаві та ефективні заняття, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Повернемося до твердження, що професійна адаптація охоплює як первинну адаптацію молодого фахівця до початку професійної діяльності, так і реадаптацію, пов'язану зі змінами умов професійного середовища, та акцентуємо увагу, що українські учителі мали необхідність адаптуватися до нових умов праці через активну фазу війни Росії з Україною.

Нами зроблено спробу виявити сутність труднощів професійної адаптації педагогів через анкетування. Анкета створена за допомогою Google-форми. Анкета містила ідентифікаційну частину та відкрите запитання «Опишіть, з якими труднощами ви стикалися на новому робочому місці». У проведеному опитуванні щодо труднощів професійної адаптації педагогів взяло участь 185 вчителів закладів загальної середньої освіти м. Києва, Київської та Дніпропетровської областей. Опитування проведено у квітні 2024 року, тому у відповідях відчувався контекст війни.

Розподіл учасників за стажем педагогічної діяльності наступний: молоді спеціалісти, які мають до 3 років педагогічного стажу – 8,6% (16 осіб), від 3 до 10 років – 17,3% (32 особи), від 10 до 20 років – 27,6% (51 особа), більше 20 років – 46,5% (86 осіб). За рівнем освіти: диплом магістра (ОКР спеціаліст) мають 89,2% (165 осіб), бакалавр – 7,6% (14 осіб), фаховий молодший бакалавр (молодший спеціаліст) – 2,2% (4 особи), доктор філософії (кандидат наук) – 1,1% (2 особи). За типом закладу освіти за фінансуванням представники комунальних/державних ЗЗСО – 85,9% (159 осіб), приватних ЗЗСО – 14,1% (26 осіб). За статевим розподілом: жінок – 94,6% (175 осіб), чоловіків – 5,4% (10 осіб).

Метою проведення анкетування було виявлення труднощів, які виникають (виникали) у педагогічній діяльності, та допомогу/підтримку, яку отримують (отримували) учасники. На основі опитування можемо виділити основні проблеми та згрупувати їх за категоріями:

- особистісно-персональні (адаптація у новому закладі освіти, страх перед учнями, батьками, адміністрацією, комунікація з ними),
- педагогічно-професійні (відсутність досвіду, авторитаризм інших колег, недостатнє володіння

сучасними засобами навчання, учні з ООП, організація дистанційного навчання),

- психологічні (швидке професійне вигорання, «токсичний» колектив учнів/батьків/колег),
- матеріально-технічні (база закладу освіти не забезпечена технікою, навчально-методичними матеріалами, недостатньо місць в укритті),
- фінансові (низький рівень оплати праці),
- соціальні (військові дії, повітряні тривоги, пандемія).

Молоді спеціалісти, які мають до 3 років педагогічного стажу 8,6% (16 осіб), зазначають на першому місці педагогічно-професійні проблеми, зокрема, труднощі з організацією навчання в дистанційному форматі та особистісно-персональні (адаптація у новому закладі освіти, труднощі у налагодженні ефективної комунікації з учасниками освітнього процесу). Зазначена категорія респондентів для подолання труднощів опирається на більш досвідчених колег, адміністрацію закладу освіти.

Серед працівників, які мають стаж роботи від 3 до 10 років 17,3% (32 особи) найпоширенішими проблемами є: педагогічно-професійні, особистісно-персональні та психологічні. Відмітимо, що 6 осіб зазначили про відсутність труднощів у роботі. Ця категорія осіб розраховує переважно на самих себе, на підтримку адміністрації та старших колег, рідше на підтримку власної сім'ї.

Більш досвідчені вчителі, що мають стаж роботи в школі від 10 до 20 років – 27,6% (51 особа), відмітили на першому місці матеріально-технічні труднощі (відсутність належної матеріально-технічної бази (в т.ч. підручників), непридатність укриття/бомбосховища до навчання під час повітряних тривог) та психологічні (професійне вигорання). Названа категорія опирається у вирішенні проблем переважно на себе (шляхом підвищення власної кваліфікації), підтримку батьків учнів і рідше на адміністрацію закладу освіти. Відмітимо, що 7 осіб з цієї категорії труднощів не мали.

Педагогічні працівники, що мають досвід понад 20 років (46,5% (86 осіб)) стикаються з педагогічно-професійними (організація дистанційного навчання, недостатнє володіння сучасними засобами навчання, учні з ООП), матеріально-технічними (відсутність належної матеріально-технічної бази) проблемами. У подоланні цих труднощів вони спираються на себе (відвідування тренінгів, вебінарів тощо); очікують на підтримку від колег, адміністрації, власної сім'ї. 16 осіб вказали, що не мало ніяких проблем.

Працівники, які здійснюють педагогічну діяльність у приватних закладах середньої освіти (14,1% (26 осіб)) виокремлюють труднощі у категоріях – особистісно-персональні (адаптація у новому закладі освіти, комунікація з учасниками освітнього процесу (учні, батьки))

та педагогічно-професійні (відсутність досвіду, не вистачає компетентностей). Ця категорія осіб у вирішенні проблем опирається на підтримку колег та самих себе, шляхом вдосконалення педагогічної майстерності. Лише 3 особи виділило, що не мали жодних проблем.

Звернемо увагу, що усі групи респондентів говорили про педагогічно-професійні труднощі, що актуалізує системне навчання та розвиток персоналу в освітній організації. В умовах закладу загальної середньої освіти така місія покладається на методичну роботу.

Зробимо **ВИСНОВКИ** про чинники, які впливають на професійну адаптацію, про дієвість яких необхідно подбати в освітньому середовищі закладу освіти. Важливу роль відіграє якість педагогічної освіти, отриманої педагогом. Якщо рівень компетентності є недостатнім, то його корекція досить успішно відбувається завдяки налагодженій, системній роботі з корпоративного навчання і розвитку персоналу. Значно полегшує процес адаптації підтримка з боку досвідчених колег (наставництво), яка може проявлятися у форматі менторства, тьюторства, коучингу. Важливими також є психологічні фактори – впевненість у собі, стресостійкість та інші особистісні якості. Саме тому, створення сприятливого психологічного клімату в освітньому закладі є одним з важливих завдань адміністрації та усього педагогічного колективу.

Висновок. Професійна адаптація педагогів – це комплексне завдання, яке потребує спільних зусиль з боку всіх зацікавлених сторін. Вкладаючи зусилля в професійну адаптацію педагогів, ми інвестуємо в майбутнє освіти. Оптимізація професійної адаптації педагогів залишається актуальною проблемою, зокрема, практичний інтерес становить створення системи внутрішньоорганізаційної роботи для її вирішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство, сила. Київ : Акта, 2003. 688 с.
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р : станом на 22 серп. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-r#Text> (дата звернення: 30.05.2024).
3. Сапольскі Р. Біологія поведінки. Причини доброго і поганого в нас. Київ : Наш формат, 2021. 672 с.
4. Братко М. Управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу: теорія і практика: монографія. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2017. 424 с.
5. Bronfenbrenner U. Ecological models of human development. In international Encyclopedia of education. – Oxford: Elsevier. Vol. 3, 2nd, Ed. Reprinted in: Gauvain M. Reading on the development of children / M. Gauvain, M. Cole (Eds.). N. Y.: Freeman, 1993–94. 2nd, Ed. P. 37–43.
6. Warger T. Learning environments. Where space, technology, and culture converge [Electronic resource]. Educause Learning Initiative. 2009. Paper 1. Access mode: <http://www.docdatabase.net/details-learning-environmentswhere-space-technology-and-culture-converge-249959.html>.
7. Ярошинська О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. 456 с.
8. Облес І. І. Педагогічні умови професійної адаптації викладача вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. н. : 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 257 с.
9. Шара С. Професійна адаптація молодих викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.
10. Жунсі Х. Поняття «адаптація» у сучасному науковому дискурсі. Науковий вісник Донбасу. 2013. № 4. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/13hrmsd.pdf>
11. Дробінська З. Професійна адаптація та психолого-педагогічний супровід молодих фахівців. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. № 46. С. 183–186.